

ме?! Құдай қарыстырып қара күш берген де, көжесіне қатық қылар ақыл бермеген ақымақ қой...”), Сөдидің (“Ішіп-жеп ішегі іріп кеткен сорлы ғой. Ешкінің асығындай болған бейшара, тындырдым деп отырған шығар өзінше. Сен маған сыра тасыдың, мен сенің бояу сырынды үйге тасыдым...”), Лайық жеңгейдің (“Жұрттың еркегі емген тайдай тапырақтап тұрады. Құдай мына біреуді ине жұтқан иттей ититті де қойды. ...Еркегі келіспеген қатынның күні құрсын...”) ішкі ойлары арқылы бір-біріне көзқарасын монологтарынан көреміз. Енді бір жерде автор баяндау арқылы да (“Қайран, денсаулық-ай” деді Таутан ішінен, сау шақтағы сайрандарын еске алып. Лайық та өз қиялына бір бәлелерді ойлап тұр. Пып еткізіп ернін тартып қояды. Сөдидің көзі ішіне кіріп, қатты жылтырап қадалып қалыпты қоңырқай қызға. Екі езуі суланып сұғы өтіп барады...”) кейіпкерлердің нақты жағдайға қатысты ішкі әлеміне барлау жасайды. Өзімен өріліп әдемі жазылған әсерлі әңгімеде ирония сатира мен юмордың арасында әдемі жымдасып жатады десек, сюжет дамуының барысында ерекше танылатын ирониялық колорит жазушының субъективтік-бағалаушылық позициясын танытады. Көркем мәтіннің өн бойында өзектендірілетін және осы шығармадағы бейнеленетін қайсыбір идеяны, құбылысты білдіретін мұндай иронияны Д.Мюкке “лейтмотивтік ирония” деп атайды [7,196].

Қорытынды. Ирония – көп қырлы құбылыс, оны зерттеуде көптеген зерттеушелердің әр түрлі амалдарға жүгінуі мен түрліше түсінулері осыны көрсетеді. Көркем әдебиеттегі сатира, юмор, ирония, сарказм секілді күлкі элементтерінің ерекшеліктері, арақатынасы мен қолданысы секілді теориялық мәселелер әлі күнге дейін талқыланып келеді. Кейбір зерттеушілер иронияны сатира мен юмордың аралығындағы аралық жанр десе, ирония мен сарказмның арақатынасын белгілеуде де қиындықтар кездеседі. Тек сатира мен юмордың ерекшеліктері мен арақатынасы туралы ой-тұжырымдарда біркелкілік болғанмен, әмбебеп әрі барған сайын қолданыс аясы кеңіп, қазіргі заманның ерекше мәдени феномені ретінде мойындалып отырған иронияның гуманитарлық салалардағы бірыңғай теориялық анықтамасы әлі айқындала қойған жоқ. Ол үшін түрлі мәтіндердегі ирониялық мағынаны түрлі аспектіден қарастырып, теориялық ой қорытудың мәні зор. Бұл орайда бірыңғай сатиралық немесе юморлық шығармалардағы иронияның берілуін қарастырудың да маңызы бар.

Ирониялық мәтіндер көбінесе күлкі тудырады, алайда юмор яки күлкі иронияның ең басты немесе міндетті белгісі бола алмайды. Ирония ащы да зәрлі болуы да мүмкін, ол жекекөрініш пен ашу немесе керісінше, жанашырлық сезім де тудыра алады. Ирония троптың барлық түріне қолайлы келеді, ирониялық метафора, метонимия, гипербола, литота мен теңеу тудыруға болады, бір сөзбен айтқанда, ирония сөйлеу актілері мен тілдік жанрлардың баршасына өзара жымдасып жатады. Иронияның негізгі саласы – табиғи тұрмыстық сөйлеу, көркем әдебиет пен публицистика болса, сатиралық шығармаларда солардың бәрінің стилі мен тілдік құралдарын пайдалану мүмкіндігі жоғары.

Бұл мақалада О.Әубәкіровтің прозалық шығармаларындағы иронияны нақты мысалдарды талдау арқылы қарастырдық. Хал-қадырымызша қаламгер қолтаңбасындағы иронияның түрлері мен ерекшеліктерін, прозалық шығармалардағы қолданысын пайымдауға тырыстық. Жинақтап айтқанда, О.Әубәкіров прозасындағы ирония автордың суреткерлік шеберлігінің бір қыры, сатириктік талантының ажырамас бөлігі, өмірге сыншылдық көзқарас әрі бағалаушылықпен бейнелеудің тиімді құралы деп білеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Кабылов Ә. *Оспанхан Әубәкіровтің сатирасы*. Алматы. Арыс, 2007
- 2 Гукковский А.Г. *Реализм Гоголя // А.Г.Гукковский. М., Л., 1959*
- 3 Әубәкіров О. *Мұрын ішіндегі мұрт*. Алматы. Жалын, 1998.
- 4 Урманов А. В. *Творчество Александра Солженицина*. – М., 2003.
- 5 Бахтин М. *Автор и герой // Бахтин М.М. СПб: Азбука, 2000.*
- 6 Turner G. *Stylitzics*. Harmondsworth. 1975
- 7 Muecke D. *The Compass of Irony*. L., 1969.

References:

- 1 Kabylov A. *Ospanhan Aubakirovtin satirasy*. Almaty. Arys, 2007.
- 2 Gukovski A.G. *Realizm GogolA // A.G.Gukovski. M., L., 1959.*
- 3 Aubakirov O. *Muryn isindegi murt*. Almaty. Jalyn, 1998
- 4 Urmanov A. V. *Tvorchestvo Aleksandra Soljenisina*. – M., 2003.
- 5 Bahtin M. *Avtor i geroi // Bahtin M.M. SPb: Azbuka, 2000.*
- 6 Turner G. *Stylitzics*. Harmondsworth. 1975
- 7 Muecke D. *The Compass of Irony*. L., 1969.

ТҮРКІ ОЙШЫЛДАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ КӨЗҚАРАСТАРЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі заманғы қарым-қатынастың мазмұнын, сипатын және түрлерін зерттеуде оның дамуындағы негізгі тарихи кезеңдерін білмеу көптеген қиыншылықтарға апаратындығы жайында сөз болады. Автордың негізгі мақсаты – түркі әлемі ойшылдары мен қазақ ғұламалары шығармаларында айтылған ой-пікірлер бойынша қарым-қатынастың халық арасында жанама жүргізу негіздерін анықтау болып табылады. Мақалада ғалымды өткен мен болашақты біріктіретін, материалды және рухани мәдениетті жаңғыртатын жаңа білімдердің қайнар көзін дамытушы ретінде қарастыра отырып, ол дүниеден өткеннен кейінгі кезеңге баға беру арқылы оның даралығын түсінуге болатындығы талданады. Оның кейінгі буын ғалымдарының еңбектеріне тигізетін ықпалын айқындау; ғалымның ғылыми еңбектері тәжірибеде қай салада қолданылатынын анықтау және әр кезеңдердегі оның ғылыми мұрасына қатынасын айқындау сынды үш түрлі сипаты көрсетіледі. Нәтижесінде ғалым еңбегінің болашақтағы орны қандай екендігі бағаланатындығы айтылады. Бұл тұста қазақтың түркі тілдес философиялық көзқарастарын қалыптастырған, орта ғасырлардағы мұсылман әлемі ғұламаларының еңбектеріндегі идеяларға мән беру арқылы, олардың өз заманына тән қоғам қажеттілігіне қатысты құндылықтарын айқындау үшін әл-Фараби, Ж.Баласағұн, Қ.А.Ясауи, М.Қашғари, А.Йүгінеки, С.Бақырғани, М.Х.Дулати еңбектері талданады.

Түйін сөздер: қарым-қатынас, мәдениет, түркі әлемі ойшылдары, философиялық көзқарас, мәдениеттілік

Kulakhmetova R.¹

*¹“Higher Medical College” of the Akimat of the city of Nur-Sultan PVC GKK,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

SOCIO-POLITICAL VIEWS OF TURKISH THINKERS AS A BASIS OF RELATIONS

Abstract

The article discusses the fact that when studying the content, nature and types of modern relations, ignorance of the main historical stages of their development leads to many difficulties. The main goal of the author is to determine the foundations of indirect communication between people according to the views expressed in the works of the thinkers of the Turkic world and Kazakh scientists. The article considers the scientist as a developer of new knowledge that unites the past and the future, revives the material and spiritual culture, and analyzes his individuality, assessing the period after his death. Determine its impact on the work of the next generation of scientists; A scientist has three different characteristics: the definition of the field in which his scientific work is applied in practice, and the relationship of his scientific heritage at different stages. As a result, the future creativity of the scientist will be assessed. In this regard, the works of al-Farabi, J. Balasagun, K.A. Yassau, M. Kashgari, A. Yu. Yugnaki, S. Bakyrangani, M. Kh. Dulati are analyzed.

Key words: communication, culture, thinkers of the Turkic world, philosophical views, culture.

Кулахметова Р.М.¹

*¹ «Высший медицинский колледж» акимата города Нур-Султан ПВХ ГКК,
Нур-Султан, Казахстан*

СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ТЮРКСКИХ МЫСЛИТЕЛЕЙ КАК ОСНОВА ОТНОШЕНИЙ

Аннотация

В статье обсуждается тот факт, что при изучении содержания, характера и типов современных отношений незнание основных исторических этапов их развития приводит к множеству трудностей. Основная цель автора - определить основы косвенного общения между людьми по взглядам, выраженным в трудах мыслителей тюркского мира и казахских ученых. В статье ученый рассматривается как разработчик новых знаний, объединяющих прошлое и будущее, возрождающих материальную и духовную культуру и анализируется его индивидуальность, оценивая период после его смерти. Определить его влияние на работу следующего поколения ученых; определение области, в которой его научная работа применяется на практике и взаимосвязь его научного наследия на разных этапах. В результате будет дана оценена будущая роль ученых. В связи с этим анализируются работы аль-Фараби, Дж. Баласагун, К.А.Ясауи, М. Кашгари, А. Ю. Югнаки, С. Бақырғани, М. Х. Дулати.

Ключевые слова: общение, культура, мыслители тюркского мира, философские взгляды, культура

Кіріспе. Жалпы қоғамның даму сатыларына, әсіресе, біздің өткен тарихымыздағы қоғам мүшелері үшін данышпандардың сөздері жоғары дәрежеде өз әсерін тигізді. Өлең, толғауларда елдің қорғаныс қабілетін нығайту, ел іргесін берік ағайындар ұжымымен күшті болуы насихатталды. Өмір туралы, атамекен, туған елдің әлеуметтік және қоғамдық жағдайы жырланып, жағымды, жағымсыз тұстары, қатерлері мен мүмкіндіктері суреттелген керемет туындылары бүгінгі күнге дейін жеткендігі көңілімізді қуантады. Бүгінгі күнде болашақты болжау мен жоспарлау ғылым мен техниканың дамуы мен жетістіктерімен тығыз байланысты, ғылымда уақыт пен сол кезең мүшелері арасында байланыс бар. Енді әл-Фарабидің “Қайырымды қала тұрғындары”, “Мемлекеттік қайраткердің нақыл сөздері”, Жүсіп Баласағұнның “Құтты білік”, Қожа Ахмет Яссауидің “Даналық кітабы”, Махмуд Қашқаридың “Түркі тілдерінің сөздігі”, Ахмед Йүгінекидің “Ақиқат сыйы”, Сүлеймен Бақырғанидің “Ақырзаман”, “Бибі Мәрия”, Мұхаммед Хайдар Дулатидің “Тарих-и-Рашиди” атты еңбектеріне тоқталсақ.

Әл-Фараби “Қайырымды қала» атты еңбегінде “адамдар шынайы бақытқа тек қайырымды қалада ғана қолы жетеді” деп тұжырымдай келіп, қайырымды қаланың келбетін аша түсу мақсатында адамдар қоғамдастығы шоғырланған қалаларды жіктеп бөледі. Қайырымды қалада алдарына іс-әрекеттің өзара жәрдем көрсете білу мақсатын қойған қоғамдастығы бар қала халқы ғана бақытқа жете алады. Әл-Фараби шынайы бақыт жолында *ынтымақтастық* жолы ерекше дейді [1, 3].

Әдістеме. Қазіргі қоғамда ынтымақтастықты қалыптастырудың негізгі факторы ретінде тұрақтылықты атай аламыз. Тұрақтылықты қамтамасыз ету қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар институттарының маңызды қызметі болып табылады. Осы мақсаттарды орындауда қоғамдық өмірде түрлі механизмдер қолданылады. Тұрақтылық түсінігін саяси жүйеде қолдану барысында ол ішкі және сыртқы өзгерістер шарттарында өз құрылымын сақтап, тиімді қызмет пен дамуға жол ашатын ұғымды білдіреді. Теорияға сәйкес, тұрақты саяси құрылым қоғамның көп бөлігі сол жүйені қолдауда жоғары деңгей танытумен қатар, билік пен халық арасындағы қатынастардың келісімдік түрде жүргізілуін айшықтайды.

Ғалымның “Мемлекеттік қайраткердің нақыл сөздері” атты трактатында қалаларды қалай басқару керектігі туралы, олардың көркеюіне, ондағы тұрғындар тұрмысының жақсаруына көмектесу, оларды бақыт жолына бағыттап отыруға қатысты ерте заман ойшылдары айтқан көптеген негізгі қағидалары қамтитын нақыл сөздер берілген.

“Қайырымды қаланың тұрғындарының көзқарастары жайындағы” трактатында әл-Фараби Бірінші Тұлғаға төмендегідей сипаттама береді: “...барлық жеке біткеннің өмір сүруінің бастапқы себебі. [Жалғыз] сол ғана кемшіліктен ада: басқа жан біткеннің бәрінде – Одан басқасында – ең болмағанда бір кемшілік немесе бірнеше [кемшілік] бар. Ал Біріншіні алатын болсақ, ол мұндай кемшіліктің бәрінен ада, өйткені оның тіршілігі кәміл және болмысында басқасының бәрінен озық” [2, 220].

Осыдан көшбасшылық феноменіне қызығушылық туындайды. Әлеуметтік үдерістегі басшы, көшбасшының орны мен рөлі, тарихтағы объективті және субъективті факторлар диалектикасы мен қоғамдық өмір диалектикасын айқындау әл-Фарабидің зерттеу еңбектерін оқығаннан кейін орын алады. Қазіргі әлемдегі қоғамдық дамудың маңызды мәселесі ретінде көшбасшылықты түсіну болып табылады. Қоғам өзіндік қажеттіліктері мен мүдделері, идеалдары, білімдері, тәжірибесі, құндылықтары, эмоциялары мен мәдениеті бар субъектілер мен объектілерден құралады. Көшбасшылықтың мәселесі нақты шарттар мен бостандықтар қалыптасқанда ғана туындайды. Оның ажырамас негізгі алғышарттары ретінде қазіргі қоғамдағы плюрализм, көппартиялық, партия ішілік және партияның сыртқы қызметін таниды.

Нәтижелер. Ж.Баласағұнның моральдық-этикалық мәселелерді көтеретін “Құтты білік” дастаны мемлекетті басқару әдістерін, қарым-қатынастардағы адамгершілік принциптерін, қоғамдық-саяси мәні бар түрлі ережелер мен заңдарды, әдет-ғұрыптар нормасын қамтыған, энциклопедиялық дәрежеде жазылған көркем туынды болып табылады. Дастанның басты идеялары төрт принципке негізделіп жазылған: 1) мемлекетті дұрыс басқару үшін әділ заңның болуы; 2) бақ-дәулеттің басқа қонуы; 3) ақыл-парасаттың қоғамдық рөлі; 4) қанағатшылдық мәселесі. Осы принциптерді ұстанған еңбектің негізі әділдік (Күнтолды), бақыт (Айтолды), ақыл (Ойтолды), молшылық (Жетелеуші) сияқты кейіпкерлердің сұхбаты іспеттес жүргізіледі. Адамгершілік, имандылықты насихаттайтын саяси-философиялық трактат идеясы әл-Фарабидің “Қайырымды қаланың тұрғындарының көзқарастар жайындағы” ойлармен ұқсас. Бұл еңбек өз уақытында қытай, үнді, араб, парсы ғұламалары тарапынан жоғары бағаға ие болды.

Ж.Баласағұн өз шығармасында заманның бұзылғандығы, достардан жапа шеккендігі туралы баяндайды. Ол адамдардан кісіліктің жоқтығы, ағайын-достық арасындағы қарым-қатынаста жаттан айырмашылығының болмауы, халық арасында иман, сенім мен жақсы қасиеттің қалмағанын өкіне баяндайды. Сонымен бірге, жігіттікке ашынып, өкініп, қарттық туралы да айта келе, ол өзіне ақыл-кеңес беру арқылы, қоғам мүшелеріне ықпал еткісі келеді. Ақынның дастан жолдарында айтылған мына сөздері:

Сөзді тура, ашы, қатты сөйледім,

Түзу сөзді ұғар түзу ел дедім.

Оқушыға аса ауыр келмесін,

Ашық айтып, көрінгенді термедім! [3, 48] - оның шын мәнінде ел жағдайына немқұрайлы қарамағандығын көрсетеді.

Жалпы ақын адамның кемелдену жолдарын айқындайды. Оның барлық көріністері өлең жолдарында айтылады және оның сапалық белгілері мынада деп ойлаймыз: 1. Адам баласының қадір-қасиеті – білім мен ақылда. Ол адам кемелденуінің алғашқы жолы. Ғылым іздеу – мұсылманның бір парызы; 2. Тілдің пайдасы мен зияны бірдей; 3. Ізгілік – адамзат үшін ең қажетті қасиет; 4. Даңқ пен дәулетке мастанба, ол бір орнында тұрмайды; 5. Әділеттің жолын қу, шыншыл бол; 6. Сарандық пен ашкөздіктен аулақ бол; 7. Иттердің басшысы арыстан болса, иттер де арыстандай күркірер, ал арыстандардың басшысы ит болса, иттің тірлігін қылар; 8. Тексіз кісі үзгір бола алмайды. Бек қандай болса, үзгірі де сондай; 9. Намысшыл ер бол; 10. Өз пайдаңнан гөрі ел пайдасын ойла. Қайырымды бол [4, 185].

Қазақстан мен Орта Азиядағы сопылық поэзияның көрнекті өкілі, заманының танымал ақыны, “Түркістан пірі” атанған Қ.А.Яссауи өзінің “Даналық кітабындағы” жырларында әділдік, шапағат, мейірімділік, тақуалық, шыншылдық, тазалық секілді игі істерге үгіттейді. Аталмыш еңбегі арқылы негізгі төрт мәселеге мән береді: шарифат (ислам дінінің заңдары мен әдет-ғұрыптардың жинағы); тарихат (сопылықтың идеясы, мұрат-мақсаты, сопылыққа жеткізетін жол); хақиқат (Құдаймен бірігу, оған жақындау); мағрифат (дін жолын танып, оқып білу). Оның ойынша, шарифатсыз тарихат, тарихатсыз мағрифат, мағрифатсыз хақиқат болуы мүмкін емес. Бұлардың бәрі екіншісіне өту үшін қажетті басқыш болып табылады [5, 231].

Қ.А.Яссауи бұл еңбегін адамды имандылыққа, ізгілікке жетелейтін күш, айқын бағдарлама деуге болады. Ол әрбір адамның қадір-қасиетін, өмірде алатын орнын оның ішкі жан-дүниесінің тазалығымен өлшейді. Адамның өз бойындағы ізгі адамгершілік қасиетінен жұрдай болуы сол кісінің имандылығына байланысты болып келеді. Мына жалған дүниеде ақ пен қараны, оң мен солды танытатын, әрбір пенденің құдай алдындағы парыздарын ұмыттырмай отыратын, адамды ізгі істерге бастайтын аса құдіретті бір күш бар. Оны имандылық деп атаймыз. Адам бойындағы имандылықтың ең басты көрінісі – мейірімді, кешірімді, өзгелерге жаны ашырлықпен қарау болып табылады [6, 179].

69 хикметтен тұратын өлең жолдары биік парасатқа, тұңғиық сезімге, мол адамгершілік пен таза сүйіспеншілікке бастайды. Бұл хикметтер ХХІ ғасырдағы азаматтар үшін рухани құндылық болатыны анық. Яссауи осы еңбегі арқылы өзінің өмір-салтын бейнелеп, сол дәуірдің құндылықтарын көрсеткісі келгендей. Сонымен бірге, ғашықтық пен пәк махаббат иесі болуды үндейді. Алла тағала ғашықтарды ынтықтыратындығын және жалғыз хакты сүю қажеттілігін баяндайды. Жалпы ол да заманның кейбір құндылықтарына кері ойда екендігін мына өлең жолдарынан аңғаруымызға болады:

Білгейсің бұ дүние барша елден өтер,
Малға да сенбе, бір күні қолдан кетер.
Ата-ана, қарындас қайда кетті ойлап көр,
Төрт аяқты шабан ат бір күн саған жетер,
Дүние үшін қам жеме, хақтан өзгені деме,
Сират көпірі тұрар кісі малын жеме.
Ел-жұрт, туыс ешқайсысы болмас жолдас,
Мәрт болғайсың: ғұмырың желдей өтер, ғарыб бас [7, 21].

Жалпы хикметтер – адамға өзінің Жаратушысы Аллаһты танытатын жырлары. Осы хикметтері арқылы Яссауи кемелдену жолында адам бес нәрседен сақтануы тиіс: Алланың ақ жолын мойындамау; менмендік пен тәкаппарлық; арамдық; еріншектік; дүние-мүлік жолында арын сату. Бұл да адами мәдениеттілік барысындағы қарым-қатынас жасаудың көрсеткіші деп көрсетсек қателеспесіміз анық.

М.Қашқаридың ХІ ғасырда жазған “Түркі тілдерінің сөздігі” еңбегі Орталық Азия өркениетінің тарихы бойынша маңызды дерек көздерінің бірі болып табылады. Бұл еңбек түркі тайпаларының мұсылман әлеміндегі ірі әскери-саяси жетістіктері дәуірінде жазылды. Сондықтан түркі тайпаларының тілі мен мәдениетінің байлығы мен алуан түрлілігін көрсетіп қана қоймай, оны насихаттау ретінде бұл еңбек өз жемісін берді. Еңбек мазмұнына, әсіресе, оның алғы сөзінде Аббасид халифы әл-Мұқтадига жазылған арнауына қарағанда, ол сол кезеңде рухани беделі мол басшы болғандығын көрсетеді.

М.Қашқари “Түркі тілдерінің сөздігі” еңбегін жазу барысында сол дәуірдегі түркілердің қоғамдық өмірі мен рухани дүниесін, ойтанымын сан алуан өзіндік сипатын әр жақты қамтып және негізгі материалдарын бес салаға бөліп қарастырған: белгілі бір тайпаға тән мәндігі дәл көрсетілген сөздер қоры (лексикасы); түркі тайпаларының мекен қоныстары жайындағы мәліметтер; түркі тілдерін топтастыру; түркілік тарихи фонетика мен грамматика туралы мәліметтер; түріктердің тарихи географиясы, этнографиясы, поэзиясы жайындағы мәліметтер [5, 233].

Жалпы бұл еңбекте 29 тайпаның аты аталады, қазақ халқын құраған қыпшақ, оғыз, шығыл, т.б. ру-тайпалар бар. Онда 6600 түркі сөздеріне араб тілінде түсініктеме берілген. 242 бәйіт, 262 мақал-мәтел кіргізілген. Соның ішінде 675 сөз, 60 мақал-мәтел қазіргі қазақ тілінде ешбір өзгеріссіз, сол қалпында қолданылады [4, 103].

ХХ ғасыр басында түркі тілдес халықтар саяси, географиялық және конфессионалды ареалдарда бір-бірінен алшақ өмір сүрсе де, бұл еңбектің қолжазба көшірмесі түркиялық тілтанушылар зерттеулері нәтижесінде қазіргі түркітанудың шын мәніндегі құнды нәтижелілігін көрсетіп отыр. Бұл аталмыш еңбекті сараптауда танымал шығыстанушылардың еңбектері зор.

Талқылау. А.Йүгінекидің әлеуметтік-саяси көзқарастары оның “Ақиқат сыйы” еңбегінде көрініс табады. “Білімдінің сөзі үгіт, насихат, үгіт-өнеге” дейді бір сөзінде білімдар ақын. Бақыт жолы білім арқылы білінетіні, білімді азамат қоғам үшін бағалы, ал білімсіз наданның құны жоқ екендігі туралы баян етеді. Демек, білімді салғыртсынбай үйрену арқылы қоғам өмірінің алға жылжитындығына көзімізді жеткізеді. Азаматтарға сөзбен ықпал ету тек білімдінің қолынан келетіндігін түсінеміз.

“Егер өкіметке қолың жетсе, мақтанба”, “Бастық болсаң, жайсаң бол, кәріге де, жасқа да құрмет көрсет” деген пікірлері сол кезеңдегі басшыларға айтылған кеңесі секілді. Бүгінгі күнде көшбасшылық мәселесі толыққанды зерттелуде. Мәселен, психология көшбасшының тұлғалық ерекшеліктерін зерттейді. Әлеуметтану көшбасшылықты әлеуметтік жүйенің негізінде қарастырады. Әлеуметтік психология көшбасшылықты әлеуметтік және психологиялық факторлардың өзара қызметтік үдерісі ретінде зерттейді.

Ал саясаттану саяси көшбасшылықты билік феномені ретінде қарастыра келе, оның табиғатын, қызмет ету механизмдерін, қоғамға ықпалын зерттейді. Сонымен бірге, тиімді басқарудың әдістері мен тәжірибелік ұсыныстары айқындала түседі.

Сопылық дидактикалық сарындағы әдебиеттің негізін қалаушылардың бірі, ойшыл, ғұлама, ақын, Яссауидің атақты төрт шәкіртінің бірі, халық арасында “Әкім ата” деген атпен белгілі Сүлеймен Бақырғани сопылық поэзияны жалғастырып, діни хикметтер жазған және ел-жұртын имандылыққа, адамгершілікке үндеген. “Ақырзаман” дастанының мазмұндық желісін Тажал мен Мәдінің күресі, ақырзаман белгілері, махшар күні мен Мұхаммед пайғамбардың (ғ.с.) өз үмбеттерін тозақ отынан құтқаруы құрайды. Ал “Бибі Мәриям” дастанында ана мен бала арасындағы сүйіспеншілік, Аллаға құлшылық ету, Хаққа деген шексіз сенім бейнеленіп, Мұхаммед, Иса пайғамбарлардың (ғ.с.) үмбеттерінің қамын ойлауы басты назарда ұсталған.

Сүлеймен Бақырғани шығармаларының басты тақырыптары сопылық ағым қағидалары, Аллаға деген сүйіспеншілік, оны мадақтау, Аллаға құлшылық етуге, исламның шарттарын мүлтіксіз орындауға шақыру. Шығарманы ежелгі дәуір әдебиетіне тән Аллаға мадақ айтудан бастап, соңында автордың өзі туралы мәлімет беруі, кейіпкерлердің аса мінсіз болып суреттелуі, сұлулықты асыл тастарға теңеу сияқты дәстүрлер Сүлеймен Бақырғани шығармаларынан да байқалады [8].

Бақырғани бұл еңбектері арқылы шығыс халықтарының тұрмысы мен тыныс-тіршілігі, тарихы мен мәдениетін танымал ете түседі. Еңбектерінде этика мен эстетика мәселелері талданып, адамзат рухының гармониясы айқындалады. Ол әсемдікті суфизм тұрғысынан қарастырады. Оның пікірінше сұлулықтың үш түрі бар: Алла тағаланың абсолютті сұлулығы; Жаратушы сұлулығының шуағы болып табылатын Жер сұлулығы; Рухани сұлулық.

Мемлекет қайраткері, әскербасы, тарихшы, ақын, жаратылыстанушы, этнограф, дипломат М.Х.Дулатидің “Тарих-и-Рашиди” еңбегі Орта Азия халықтарымен қоса, Үндістан, Тибет, Ауғанстан, Иран секілді мемлекеттердің халықтарының тарихи, географиялық, топономикалық, этнологиялық жағын зерттеуде деректік мәні зор.

Еңбек құрылымында тарихи өмір шындықтары, мемлекет тарихы, мемлекетті басқару, мемлекет қайраткерлерінің саяси, азаматтық келбеті, өнер мен білім, мәдениет, дін, заң, жаратылыстану және басқа ғылым салалары бойынша мол мағлұматтар беріледі. Автор нақты өмір құбылыстарын, олардың белгілі бір ортақ немесе дара ерекшеліктеріне, заңды аттарын көркемдеп баяндайды, оларды талдап, саралап, тиісті жерінде пікір түйіп, өз ойларын да ұсынып отырады. Ол өзі көрген, естіп не оқып білген өмір құбылыстарын тұтасып, жалғасып, өзара байланысып, сабақтасып жатқан күйде суреттейді, болған оқиғаның, істің сипатын, мазмұнын, мезгілі мен мекенін, себебі мен салдарын, орындалу амалы мен құралын, пәнін, тағы басқаларды көрсетеді [5]. Бүгінде бұл кітап барлық мәдениетті елдердің тіліне аударылып, мәңгі өшпейтін дүние жүзілік әдебиет мұрасының бірі болып отыр.

Қазақтың түркі тілдес ойшылдарының еңбектері бүгінгі күнде ғылымда кеңінен қолданылып жатқан сипатқа ие. Өз заманының ойшылдары негізгі ғылыми-зерттеу жұмыстары арқылы қоғам қажеттіліктерін танумен қатар, адами құндылықтарды сақтау тұрғысында адами мәдениеттілік негізіндегі қарым-қатынасқа дағдыландыруға тырысты. Ынтымақтастық пен әлеуметтенуге шақырған, имандылық пен ізгілікті жырлаған, білімділік пен төзімділікке ұмтылдырған, нәпсіқұмарлық, дүниеқоңыздық, менмендік және тәкаппарлықты сынаған еңбектері мен өмірдің өткіншілігі жайлы ой-пікірлері кейінгі кезең қоғам мүшелеріне үлгі-өнеге болатыны даусыз деп ойлаймыз.

Қазақ халқының өз заманының ойшылдары дүниенің, болмыстың, өмірдің, адамның жай-күйін жете түсінуге ұмтылған. Нақты өмірден бастау алатын қазақтың философиялық көзқарастары қоғам мен табиғат туралы пікірлерге толы. Міне, осы қоғамдық қатынастар турасындағы кейбір тұжырымдамалар бүгінгі күнде адами мәдениеттілікті насихаттау сипатына ие.

Қазақ халқының философиялық көзқарастарының қалыптасуының алғашқыларының қатарындағы Қорқыт ата мен Асан қайғы, ағартушы-классиктер Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаев, Ахмет Байтұрсынұлының еңбектеріндегі тұжырымдар мен Бұқар жыраудың жырларындағы ойларға да сараптама жасауды ниет еттік.

Қорқыт ата – қазақ ойшылы, ісі түркіге ортақ дана. Қорқыттың басынан өткен қызықты оқиғалар XV ғасырда “Қорқыт ата кітабы” деген атпен жазылып, хатқа түскен. Қорқыт атаның ел аузында қалған көптеген нақыл сөздері әлі күнге дейін өз өзектілігін жоғалтпайтыны анық. “Құмды қанша үйгенмен төбе болмас, Қара

есектің басына жүген таққанымен тұлпар болмас”, “Күнге сары пай шапан жапқанмен, бәйбіше болмас”, “Тозған мақта бөз болмас, ежелгі жау ел болмас”, “Ананың көңілі балада, баланың көңілі далада”, “Сырын білмеген аттың сыртынан жүрме”, “Ең сүйкімді әйел – отбасының құты болған әйел” [4, 32] секілді қанатты сөздері қазақ халқының мақал-мәтеліне айналды. Осы нақыл сөздердің жолдары арқылы отбасындағы ананың рөліне ерекше назар аударылғандығын байқаймыз. Бұл да адами мәдениеттіліктегі қарым-қатынас көрсеткіші.

XV ғасырда өмір сүрген атақты қазақ ақыны Асан қайғы қазақ халқының тағдыры шешілер тұста өмір сүрді. Ол шығармаларында тарих пен қоғам алдындағы өзінің жауапкершілігін түсініп және мұны әр адамға ой салар мәселе ретінде қояды:

... Ауылдағы жамандар,
Ел қадірін не білсін?
Көшіп-қонып көрмеген,
Жер қадірін не білсін! [9, 11].

Жалпы ақын өз шығармалары арқылы адамгершілік ілімдерді негізге ала отырып, әлеуметтік-әділеттілік түсініктерін, “әділетті хан” идеясын, адам туралы көзқарастарын, этикалық және эстетикалық салауаттардың ара-қатынасын айқындайды. Оның пікірінше, әділдіктің белгісі – бірқалыптылықта; ақылдының белгісі - өткен істі қумауында; надандықтың белгісі – білгеннің тілін алмауда екен. Ол әділеттілікті хан саясатынан іздеп, бірақ оны таба алмай, ханға көптеген өлеңдерін арнап, “әділетті хан” идеясын ұсынады. Асанның саяси-әлеуметтік идеясы оның қоғамдық өмірге терең үңілуінен тарайды. Оның хан алдындағы тұғырнамасы мына схеманың негізінде қалыптасқан: 1) Мал өсіру үшін құнарлы жайылым мен жер-су керек. Қыста жайлы қоныс қажет; 2) осы шарттар орындалған күнде оның ел-жұрты өсіп-өркендеп, өрісі кеңейіп, тамыры терең жайылады; 3) саяси-әскери қақтығыстарды болдырмау үшін ел санын көбейту мақсатына орай айтылады. [9, 13].

Қазақ қоғамдық ой-пікірлерінің тарихында ағартушылық көзқарастарымен ерекшеленетін шығармалардың маңыздылығы өте жоғары. Қазақтың ірі әдебиетші-ғалымы, драматург, қоғам қайраткері М.Әуезов: “Қазақ тарихының өткен ғасырын еске алсақ, көзге толық, көңілге медеу үш адамды алдымен айтамыз. Олар кең Қазақстанның шалғай жатқан өлкелерінен шықса да бір туғандай сезілетін асыл жандар. Олар: үшеуі үш мұнарадай болған Шоқан, Ыбырай, Абай.

Бұл үшеуінің өмір, еңбек майдандары үш алуан болуымен қатар, үшеуін бір туғандай ететін ұқсастық та аса айқын. Ол ұқсастық: олардың нәр алған тамырынан, аналық топырағынан туған. Бұлардың бәрі де қазақтың киіз үйінде туып, өз елінің өкілі болып шығуымен қатар, тек қазақ халқының ғана тіл, өнер, тарихи мәдениет ерекшеліктерінің көлемінде қалған жоқ, туысы қазақ болса да бұлардың өрісі, өсуі басқаша. Олар өздерінен бұрынғы қазақ баласы бармаған ырыс өлкесіне жетті. Сол барысында шын шұрайлы, анық аналық қазына тапты.

Шоқан орыстың алдыңғы қатарлы демократиялық озғын мәдениетін меңгермесе, Шоқан болмас еді. Ыбырай орыстың мәдениет мектебін танымаса, Ушинский бастаған педагогикалық жаңалықтарды білмесі, орыстың адамгершіл, прогресшіл классикалық әдебиетінің нәрінен қорек алмаса, Ыбырай болмас еді. Солар сияқты Абай да Крылов, Пушкин, Лермонтов, Салтыков-Щедрин қалдырған әдебиетік мұраны ұғып, меңгермесе Абай болмас еді” [10, 20-21].

Қазақ ойшылы, этнографы, тарихшысы, географы, ғұлама ғалымы және ағартушысы Шоқан Уәлихановтың ғылыми еңбектері мен қоғамдық көзқарастары бүгінгі күнге дейін өз құндылығын жоғалтпайды. Оның “Абылай”, “Шаман дінінің қазақ арасындағы қалдықтары”, “Сібір қарамағындағы қазақтардың сот реформасы туралы записка”, “Жоңғария очерктері” [11] атты мақалалары халқымыздың қалыптасуы мен дамуы туралы баяндайды.

Мәселен, “Абылай” мақаласында Шоқан даңқты ханның өмір жолына шолу жасайды. Сол заманның қазақтар үшін ерлік дәуірі екендігін айқындайды. Ханның көптеген басшылық сынынан өтіп, жау қолында тұтқында болған кезеңдері туралы айтады. Оның түбі терең болжағыш саясаткер екені анықталады.

“Шаман дінінің қазақ арасындағы қалдықтары” атты мақалада ғалым қазақ халқында шамандықтың қалдықтары туралы да ғылыми тұжырымдар келтіреді. Халқымыздың ислам дінін ұстанатынын, оның ішінде шаман ғұрыптары мен ырымдарын тұтынуы анықталады. Сонымен қатар, өлген ата-баба рухтары, аруақтар, немесе оргондар, шамандардың емдеу тәсілдері мен табыну нысандары, садақаға сойылатын малдар, қазақтардың космологиялық ұғымдары, жаратылыстағы киелі күштер туралы сөз етеді. Осы мақаласында Шоқан “Өлі мен тірі туралы және олардың достығы туралы ертегі” ұсынады. Өлі жігіт пен тірі жігіт арасындағы достықтың мәнін айқындайды. “Балам, есінде болсын, елсіз жерде кездессең... моланы құр қалдырма, егер оған түнде кездессең түнемей өтпе” деген сөздері дәстүрді ұстану мен өзгенің кеңесін тыңдау, жігіттің жолбарыстарға ұмтылуы батырлықтың қажеттілігін дәріптейді. Шоқанның “Жоңғария очерктерінде” Жоңғар тауларының табиғи ерекшеліктері, жануарлары, бұл елдің ертеден қалған ескерткіштері және бұл елдің тұрған халықтары туралы айтып өтеді. Көшпелі тұрмыс үстем болған Жоңғарияда отырықшылықтың да болғаны туралы Чига қаласындағы алғашқы тарихи мәліметті пайдаланады. Сонымен бірге, сол төңіректегі діни бірлестіктер жайында да материалдар келтіреді.

Қазақ мектептерін Еуропа жолына, өнер жолына бұрып бастаған ең тұңғыш жаңашыл оқытушы, тарихта өшпестей із қалдырған педагог, ақын, жазушы Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық қызметке қосқан үлесі мен еңбегі зор. Ыбырай жастарды оқу-білім, өнерге үндегенде құрғақ насихатқа ұрынбайды, қайта өз ойын

нақтылықпен дәлелдеуге ұмтылады. Айтпақ пікірді оқушы зердесіне еркін сіңіру үшін әр алуан ұстаздық амал-тәсіл қолданады. Ол ең алдымен шешендік қайталауларды ұтымды пайдаланады. Ақын әр шумақ сайын:

Бір құдайға сыйынып,
Кел балалар, оқылық,
Оқығанда көңілге

Ықыласпен тоқылық! - деген жолдарды әдейі қайталай отырып, оқу-білімнің пайдасын айтуда бала жүрегіне жол таба білген. Ол білімділік пен надандықтың ара жігін ашып көрсету талабында жарық пен қараңғылықты қатар, жарыстыра алып сипаттайды. Автор өзі үндеп отырған оқу-білімнің тек ізденіс, еңбекпен табылатынына үлкен мән береді. Ол үшін инемен құдық қазғандай ыждаһат, сабырлық қажет екенін ескертеді. Сондай сарыла ізденудің арқасында қол жеткізген оқудың азбас, тозбас өнерге айналатынын айтады. Ақынның ойынша, оқу-білім мәңгілік, ол жұтамайды, таусылмайды.

Ыбырайдың “Өнер-білім бар жұрттар” атты өлеңі тың мазмұнды, жаңа сипатты шығарма дей аламыз. Ақын мұнда қазақ балалары түгіл, ересектердің ұғымында жоқ техника тетіктері мен құрал-жабдықтарының іс-әрекет, қозғалысы мен адамға көрсетер қызметін суреттейді. Шынында, құлақ естіп, көз көрмеген паравоз, параход, радио, телеграф, телефон, газ, электр, самолет т.б. секілді техника құрал-жабдықтарының қызмет-көмегі жас балалар үшін тек қиялдағы дүние секілді болатын. Сондықтан бұларды қазақ балаларына айтып түсіндіру талабында ол ел өмірінде бұрыннан бар жұмбақтау тәсілін ұстанады. Мұның бірден-бір дұрыс жол екенін дәлелдеу қажет болмас. Дегенмен мұның кейбір қырларына зер сала кеткен де артық болмас дейміз.

Автор сол таныс емес техника заттарының іс-әрекеттерін алдымен өз өмірімізде бар нәрселермен теңеу арқылы ұғындырмақ болады. Айталық, ол паравозды «аты жоқ кұр арба» деп бейнелесе, ал суда жүзген кемені кәдімгі нән балыққа балайды. Бұл біріншіден, жұмбақ шешіп үйренген қазақ балаларының ойлау қабілеті мен соған деген ықылас-ынтасын арттырса, екіншіден, жаңа заттың болмысы мен қызметінен хабардар болып, нақты түсінік алады. Сондықтан бұл жырлар танымдық сипаты жағынан теңдесі жоқ шығармалар болып саналады.

Ы.Алтынсарин алғаш әдебиетімізде проза жанрының да негізін қалады. Ол әңгімелерінде жас шәкірттерді адамгершілікке, ізгілік пен бауырмалдыққа, адал еңбек пен әділдікке, әдептілік пен сабырлыққа, зейінділік пен білімді еркін игеруге шақырды. Өз әңгімелерінде отырықшылықтың артықтығын дәлелдеуге ерекше зер салған жазушы “Қыпшақ Сейітқұл”, “Киіз үй мен ағаш үй” секілді шығармаларын жазды.

“Қыпшақ Сейітқұл” әңгімесінде автор мал баққан халықтың жұт пен барымтаға тәуелді екенін айта келіп, жоқшылыққа ұшыраған отыз үйлі тобырдың басшысы Сейітқұлдың ақылдылығы мен тапқырлығын жастарға үлгі етіп ұсынады. Ол сауда жасауға мал жоқ, ұрлық істеуге оның түбі қорлық деп санап, өзен-сулы Қабырға деген жерге елін көшіріп әкеліп қоныстандырады. Жұртқа кетпен беріп, жер тегістеп, арық қаздырып, егін өсірумен айналысады. Өнімдерін көшпелі елдерге сатып, аз жылда малды ауыл болып, байып та кетеді. Ойдан-қырдан келушілер көбейіп, артынша төрт жүз үйлі ауылға айналады. Сөйтіп адал еңбек, маңдай терімен байыған жұрт өзгелер батып келе алмайтындай қорған тұрғызып, қалалардан киім-кешек, азық-түлік алдырып, мамыражай өмір кешеді.

Сонымен қатар, жазушының “Аурудан аяған күштірек”, “Асыл шөп”, “Малды пайдаға жарату” атты әңгімелері қайырымдылық пен бауырмалдық, сабырлық пен шыдамдылық секілді ізгі қасиеттерді тәрбиелеуге арналған. Ыбырай мұнда балалар ұғымын ескеріп, оқиғаның қысқа қайырылып, мысал, жұмбақ іспеттес етіп құрылуына мән береді. Сол арқылы шәкірттердің зейін-ықыласын арттырумен қатар, олардың ойлау қабілетін жетілдіруге зер салады.

“Бай мен жарлы баласы” атты әңгімесі өзге шығармаларынан жеке дара тұр деп айта аламыз. Мұнда жазушы бай баласы Асан мен кедей баласы Үсенді бас кейіпкер етіп ала отырып, әлеуметтік мәні зор ірі мәселеге назар аударады. Баланың қалыптасуына орта мен отбасының әсер-ықпалын ашып көрсету арқылы мән-маңызы үлкен қорытынды жасайды. Жоқшылық көрмей, тек дайынға үйренген бай баласы Асанның өмірге икемсіздігін, ал бұған қарсы еңбексүйгіш, тәжірибелі кедей баласы Үсеннің қиын сәтте икемділігін нанымды етіп сипаттайды. Сол арқылы өмірдің күрделілігін аңғартып, қандай қиыншылықты болса да еңбек пен тәжірибе жеңеді деген байсалды пікір ұсынады [10, 17].

Қорытынды. Айтылған пікірлердің барлығы қарым-қатынас пен адами мәдениеттілікті зерделеуге көп септігін тигізеді анық. Өз заманы ойшылдарының әлеуметтік-саяси көзқарастары арқылы қазіргі қоғам мүшелерінің санасына жанама түрде ақпал жасауға болатыны анық. Сондықтан бұл тақырып төңірегіндегі зерттеулер алдағы уақыттың еншісінде деп ойлаймыз.

Қазақ данышпандарының қоғам мүшелеріне өз шығармалары арқылы ынтымақтастыққа, бейбітшілікке, ізгілікке, сауатты болып, ғылым қууға үгіттеу жүргізгендіктері байқалады. Сондықтан қазақтың барша ғұлама ғалымдарының пікірлері бүгінгі күнде де құндылықтары мен өзектілігін жоймайтындығы ақиқат.

Жалпы қазақтың түркі тілдес және қазақ ойшылдарының әлеуметтік-саяси көзқарастарындағы ой-пікірлердің адами мәдениеттілікке тәрбиелеудегі маңызы зор екендігін байқаймыз және қарым-қатынастың негізі ретінде танымыз деген қорытындыға келеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Мекежанов Б.У. Әл-Фарабидің адамдар қоғамдастығы жайындағы классификациясы // “Әл-Фарабидің шығыс халықтарының мәдениеті мен ғылыми тарихындағы орны” атты халықаралық ғылыми-теориялық конференцияның материалдары. – Алматы, 1994. – 375 б.
- 2 Әл-Фараби. Философиялық трактаттар. – Алматы: Ғылым, 1973. – 220 б.
- 3 Құтты білік / Көне түрік тілінен аударған, алғы сөзі мен түсініктерін жазған А. Егеубай. – Алматы: Өлке, 2006. – 622 б.
- 4 Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. 5 томдық шығармалар жинағы. – 2 том. – Алматы, 2008. – 220 б.
- 5 Жунсеев Р.Е., Төкенов Ө.С., Ізтілеуов А.Ә. Философия. – Тараз: Өлке, 2007. – 231 б.
- 6 Келімбетов Н. Қазақ әдебиеті бастаулары. – Алматы: Жалын, 1998. – 350 б.
- 7 Иассауи Қожа Ахмет. Диуани хикмет: Ақыл кітабы. – Алматы: Өнер, 2007. – 360 б.
- 8 [Электрондық ресурс] // Көру режимі: <http://www.inform.kz/kaz/article/1226314> -
- 9 Толысбай К. Асан қайғы. – Алматы: Дайк-Пресс, 2006. – 230 б.
- 10 Ыбырай Алтынсарин тағылымы // Құраст. М. Жармұхамедов. – Алматы: Жазушы, 1991. – 265 бб.
- 11 Шоқан Уәлиханов. Мақалалары мен хаттары. – Алматы: Қазақтың біріккен мемлекет баспасы, 1949. – 269 б.

References:

- 1 Mekejanov B.U. Al-Farabidin adamdar Kogamdstygy jaiyndagy klassifikasiyası // “Al-Farabidin sygys halyktarynyn mAdenieti men gylymi tarihyndagy orny” atty halykaralyk gylymi-teorialyk konferensianyn materialdary. – Alma ty, 1994. – 375 b.
- 2 Al-Farabi. Filosofialyk traktattar. – Alma ty: Gylım, 1973. – 220 b.
- 3 Kutty bilik / Kone turik tilinen audargan, algy sozi men tusinikterin jazgan A. Egeubai. – Alma ty: Olke, 2006. – 622 b.
- 4 Qyraubaeva A. Ejelgi Adebiet. 5 tomdyk sygarmalar jinagy. – 2 tom. – Alma ty, 2008. – 220 b.
- 5 Junseev R.E., Tokenov O.S., Iztileuov A.A. Filosofia. – Taraz: Olke, 2007. – 231 b.
- 6 Kelimbetov N. Kazak Adebieti bastaulary. – Alma ty: Jalyn, 1998. – 350 b.
- 7 Iassaui Kojahmet. Diuani hikmet: AKyl kıtaby. – Alma ty: Oner, 2007. – 360 b.
- 8 [Elektro ndy k re surs] // Koru rejimi : <http://www.inform.kz/kaz/article/1226314>
- 9 Tolsba i K. Asan Ka ıgy. – Alma ty: Da ik-Pre ss, 2006. – 230 b.
- 10 Ybyra i Altynsa rin ta gylımy // Kura st. M. Jar muha me do v. – Alma ty: Ja zusy, 1991. – 265 bb.
- 11 Shokan Ualihanov. Makalalary me hattary. – Alma ty: Ka za kstan birikke n memleket baspasy, 1949. – 269 b.

МРНТИ 17.82.10

<https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-7804.42>

Мамедова Б. Г. (Бардали)¹

¹Институт литературы им. Н.Гянджеви Национальной Академии Наук Азербайджана,
Баку, Азербайджан

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПОЭМЫ ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Аннотация

В статье анализируются стихи популярных азербайджанских поэтов Сабира Рустамханлы и Нурангиз Гюн, которые занимают особое место в современной азербайджанской литературе. Стихотворение Сабира Рустамханлы “Встреча с Орханом” отражает исторический период становления тюркского этноса. В произведении были изложены в художественной прозе исторические факты о героических страницах становления великого тюркского мира, их генеалогия, корни, исторические реалии тюркизма. Произведение “Светлячок” посвящено Махмудали Чираганлы из Южного Азербайджана, его борьбе с бесправием и социальной несправедливостью. Стихи Нурангиз Гюн показывают ход войны и ее влияние на жизнь человека. В статье также проявляется отношение к исследованиям ученых, определивших свои взгляды на эти работы. Анализ указанных произведений позволяет сделать вывод о том, что азербайджанские писатели и поэты всегда стремились воплотить в своем творчестве основные потребности людей в художественном слове. В период становления независимости на первый план выступили вопросы целостности родной земли и проблема независимости.

Ключевые слова: поэзия, Сабир Рустамханлы, поэма “Встреча с Орханом”, “Светлячок”, Нурангиз Гюн, “Ходжалинская симфония”, война